

rijksuniversiteit
groningen

faculteit gedrags- en
maatschappijwetenschappen

Schrijvende schoolmeesters- en juffen en de representatie van sociaal
milieu in relatie tot schoolsucces (ca. 1900-1950)

Student: R. de Valk (S3611957)

Begeleider: S. Parlevliet

2° beoordelaar: A. Lichtwarck-Ashoff

Aantal woorden: 8961

Rijksuniversiteit Groningen

Faculteit der Gedrags- en Maatschappijwetenschappen

Bachelorwerkstuk Pedagogische Wetenschappen

Juni 2022

Inhoudsopgave

Abstract	3
Inleiding	4
Methode.....	6
Resultaten tijdschriften analyse.....	8
Resultaten roman analyse.....	12
De invloed van de achtergrond van Begeer.....	22
Conclusie.....	23
Discussie.....	25
Literatuurlijst.....	26
Bijlage 1: Codeboom.....	28

Abstract

Around 1900 there was criticism on the school system. These people were called reform pedagogues because they wanted to change education. The child had to be central in the new education and more attention had to be paid to other qualities of the child like creativity. In this period, education was seen as a key function of the distribution of social positions in society. However, it turned out that the future position in society seemed to be more dependent on other factors such as the social environment. During this period Piet Begeer wrote several books about education. Based on Piet Begeer's books and education-related magazines we look at how the educational field thought about school success and what role the social environment played in this from 1900 to 1950. To investigate this the following question was formulated: 'How in the first half of the 20th century, did the educational field think about the relationship between school success and social environment?' To answer this research question, a journal and novel analysis was performed. This analysis has shown that people in the field of education indeed thought a relationship between school success and social environment. They considered that children from a lower social environment have all kinds of hindering factors that influenced school success, such as poor nutrition and clothing, reduced health, working before or after school, reduced attendance, and a poorer home situation. All these factors ensure that school success among children from a lower social background is lower than children from a higher social background.

Inleiding

In het begin van de 20^e eeuw schreven verschillende Nederlandse onderwijzers over hun ervaringen in het onderwijsveld. Deze ervaringen schreven ze op in jeugdboeken en romans. Een van deze schrijvende onderwijzers was Piet Begeer. Hij werd op 19 november 1890 geboren in Gouda. Begeer studeerde aan de Rijkskweekschool in Haarlem voor onderwijzers. Hij behaalde in 1910 zijn bevoegdheid en keerde terug naar Gouda om daar voor enkele jaren als onderwijzer te werken (Vos, 2010). In 1913 verhuisde hij naar Rotterdam. Hier werkte hij op twee scholen. Beide scholen werden vooral bezocht door kinderen uit wat tegenwoordig een probleemwijk heet (Vos, 2010). Over zijn ervaringen met deze volkskinderen schreef hij in de boeken *Pieter Maritsstraat 7, roman van een volksschool* (1942) en *Wespen en horzels, roman van een school in oorlogstijd* (1949). Naast onderwijzer en schrijver was Begeer ook kunstcriticus en schilder. Hij had een enorme liefde voor kunst en zijn voornaamste doel was het verklaren van kunst voor de arbeidersklasse. Dit omdat zij niet hadden geleerd naar kunst te kijken. Met het verklaren wilde hij de kunst uitleggen zodat de arbeidersklasse de kunst zou begrijpen en waarderen (Houkes, 2021). Begeer schreef verscheidene romans, jeugdboeken, artikelen in verschillende dagbladen en zelfs leesmethodes voor het lager onderwijs (Vos, 2010). Tijdens de 2^e Wereldoorlog verschenen verschillende boeken van Begeer, waaronder zijn meest bekende kinderboek *Jaap Schilt: de zoon van den visscher* (1943). De boeken die Begeer schreef over zijn ervaringen in het onderwijs zullen bij dit onderzoek worden gebruikt om te kijken naar de relatie tussen schoolsucces en sociaal milieu.

In 1857 werd door de Nederlandse overheid de onderwijswet opgesteld. Het doel van deze wet was een einde maken aan de schoolstrijd tussen voorstanders van openbaar en speciaal onderwijs. Deze wet stelde dat alleen openbare scholen, waar iedereen deel kon nemen aan neutraal onderwijs, gesubsidieerd werden door de overheid (Boekholt et al., 1987). De overheid wilde hiermee het standskarakter van het lager onderwijs doorbreken. Het standskarakter stelt dat er twee onderwijssystemen zijn. Een onderwijssysteem voor de elite en een onderwijssysteem voor de massa (Matthijssen, 1972). Het elitesysteem bestond uit het hoger onderwijs met bijvoorbeeld de universiteiten en thuisonderwijs, het massasysteem bestond uit het openbare onderwijs (Matthijssen, 1972). Echter deed de wet het standskarakter niet verdwijnen. Wel begon de school invloed te hebben op de toekomstige posities in de maatschappij (Boekholt et al., 1987). De capaciteiten van het kind kregen een kleine rol bij deze positiebepaling waarbij voorheen geboorte en afkomst de positie bepaalden. Op de lagere school werden prestaties bijgehouden en voor steeds minder leerlingen werd de lagere school het eindstation (Boekholt et al., 1987). Met goede prestaties konden leerlingen door naar het voortgezet algemeen en vakgericht onderwijs.

In de praktijk bleek dat nog steeds niet alle standen structureel van onderwijs genoten. In Nederland werd daarom in 1900 de leerplichtwet ingevoerd. Deze wet stelde dat alle kinderen tussen zes en twaalf jaar verplicht waren een school te bezoeken of thuisonderwijs te krijgen. Het bestrijden van kinderarbeid was het voornaamste doel van deze wet (Storimans, 2006). Kinderarbeid ontstond in

deze tijd doordat ouders uit lagere sociale milieus hun kinderen op het land of in de fabriek lieten werken. De overheid zag dit als verwaarlozing omdat ouders hun kinderen de mogelijkheid ontnamen om te leren lezen, schrijven en rekenen (Boekholt et al., 1987).

De overheid probeerde meermaals het standskarakter te laten verdwijnen maar zelfs na de leerplichtwet bleef de standenmaatschappij min of meer bestaan. Dit en de sterke nadruk op het tegengaan van de armoede zorgde voor kritiek op het onderwijs (Boekholt et al., 1987). Het onderwijs was gericht op het grotere geheel, waardoor het onderwijs te weinig kindgericht bleek te zijn. Tussen de jaren 1940 en 1960 ontstond een beweging die zich richtte op vermindering van de bestaande sociale ongelijkheid van onderwijskansen (Bakker & Amsing, 2012). Deze beweging werd de reformpedagogiek genoemd. Deze hervormers haalden hun inspiratie, om het oude klassikale schoolsysteem af te breken, uit de wens om jongeren uit de arbeidersklasse te veranderen in competente burgers. Dit was nodig voor de wederopbouw van Nederland na de Tweede Wereldoorlog (Bakker et al., 2012). Het onderwijs werd door deze verandering meer kindgericht. Vakken zoals bewegings- en kunstonderwijs kregen in deze periode een belangrijke rol. Het onderwijs moest aansluiten bij het kind (Berding et al., 2018).

Van begin twintigste eeuw tot midden twintigste eeuw veranderde de visie over de relatie tussen schoolsucces en sociaal milieu. De boeken die Begeer heeft geschreven en onderwijstijdschriften uit deze periode kunnen een unieke kijk geven over deze relatie in het begin van de twintigste eeuw. Om dit te onderzoeken is de volgende onderzoeksvraag geformuleerd: “Hoe werd er in de eerste helft van de twintigste eeuw in het onderwijsveld gedacht over de relatie tussen schoolsucces en sociaal milieu?”

Doel- en vraagstellingen

Het doel van dit onderzoek is om te onderzoeken hoe het onderwijsveld dacht en schreef over de relatie tussen schoolsucces en sociaal milieu. Aan de hand van de volgende deelvragen zal geprobeerd worden de onderzoeksvraag te beantwoorden:

- Hoe werd er in onderwijstijdschriften geschreven over sociaal milieu, kansenongelijkheid en schoolsucces vanaf ca. 1900 tot 1950?
- Welke uitingen beschrijft Piet Begeer in zijn boeken over de relatie tussen schoolsucces en sociaal milieu?
- Wat is de relatie tussen de achtergrond van Piet Begeer en zijn mening over de relatie tussen schoolsucces en sociaal milieu?

Methode

In deze thesis wordt met kwalitatief onderzoek antwoord gegeven op de drie deelvragen. De data van het onderzoek worden verzameld door middel van een historisch documentenanalyse. Hierbij worden tijdschriften uit het onderwijsveld uit het begin van de twintigste eeuw en romans van schrijvers uit deze periode geanalyseerd.

Tijdschriftenanalyse

De tijdschriften die worden geanalyseerd zijn als volgt: *Het Schoolblad* (1909-1928), *School en Leven* (1899-1904, 1907-1911) en *Vernieuwing van opvoeding en onderwijs* (1938-1939, 1941-1942, 1945-1950). Deze tijdschriften worden per jaargang verdeeld over de studenten die een soortgelijk onderzoek gaan uitvoeren. Iedere student leest zijn eigen toegekende jaargangen en gaat op zoek naar artikelen waarin een of meer van de volgende onderwerpen worden besproken: schoolsucces, sociaal milieu, soorten scholen en klassen/standen. Als dit het geval is dan worden een viertal vragen bij het artikel beantwoord en in een document opgeslagen. Deze documenten worden met de medestudenten gedeeld en verwerkt in het onderzoek. Er is gekozen voor deze manier, omdat hiermee meer tijdschriften en jaargangen te bestuderen zijn. De vragen bij de tijdschriften zijn als volgt:

- Welke factoren werden in verband gebracht met het schoolsucces van leerlingen?
- Wat is de mening van de auteur over de factoren die in verband werden gebracht met het schoolsucces van leerlingen?
- In hoeverre werd de achtergrond van de leerling in verband gebracht met het schoolsucces van de leerling?
- In hoeverre werd de rol van de onderwijzer en/of het onderwijssysteem in verband gebracht met het schoolsucces van leerlingen?

Romananalyse

Er zal gebruik worden gemaakt van drie boeken geschreven door Piet Begeer in een tijdsbestek van 1942 tot 1949. Deze boeken zijn gekozen door de scriptiebegeleiders en zijn als volgt: *Pieter Maritsstraat 7: roman van een volksschool* (1942), *Jaap Schilt: de zoon van den visscher* (1943) en *Wespen en Horzels: roman van een school in oorlogstijd* (1949). In deze boeken beschrijft Begeer de stand van zaken in het onderwijs. Er zal binnen dit onderzoek worden gecodeerd (Fraenkel, 2019). Het onderwerp is sociaal milieu. Er worden van tevoren geen codes, hoofdcodes en categorieën opgesteld. Dit zal gebeuren tijdens het lezen. Er is dus sprake van open coderen. Als een passage gelinkt kan worden aan een van de onderzoeksvragen zal er een code aan toegekend worden. Deze codes worden na het lezen samengevoegd tot hoofdcodes en op zijn beurt tot een categorie. Op deze manier ontstaat er een overzichtelijke codeboom, te vinden in bijlage 1. De boeken zijn twee keer gelezen. De eerste

keer voor een korte kennismaking en een begin van het open coderen, en de tweede keer om te controleren of er geen passages zijn vergeten.

Beantwoorden deelvragen

Aan de hand van het analyseren van de tijdschriften zal geprobeerd worden antwoord te geven op de eerste deelvraag. Bij het analyseren van de romans zal geprobeerd worden antwoord te geven op de tweede deelvraag. De derde deelvraag wordt beantwoord met secundaire literatuur over Piet Begeer. De hoofdvraag zal er voor zorgen dat alle drie de deelvragen met elkaar in verband worden gebracht. Tot slot wordt er secundaire en wetenschappelijke literatuur gebruikt om de achtergrond en historische context te schetsen.

Resultaten tijdschriften analyse

Om inzicht te krijgen over hoe het onderwijsveld begin 20^e eeuw dacht over de relatie tussen schoolsucces en sociaal milieu zijn verschillende onderwijs en opvoedkundige tijdschriften geanalyseerd. Uit deze analyse zijn verschillende factoren naar voren gekomen die in verband worden gebracht met schoolsucces. Dit zijn de factoren aanleg, het schoolsysteem, de omgang met kinderen, de onderwijzer en gezinskenmerken.

Aanleg

De aanleg van het kind wordt door het onderwijsveld aangewezen als een van de factoren voor schoolsucces. Hierbij wordt onderscheid gemaakt in de intelligentie en de eigenschappen van het kind.

Verschillende auteurs kennen de aangeboren intelligentie van het kind toe aan het schoolsucces. Kinderen met een lager IQ hebben minder kans op schoolsucces. Zo schrijft Bouwman (1941) over het trainen van het IQ. Hij ziet de intelligentie van het kind als een van de belangrijkste voorspellers van het schoolsucces. Kinderen worden met een bepaalde intelligentie geboren. Volgens Bouwman (1941) is het mogelijk deze intelligentie te trainen maar dit is voor kinderen met een lager IQ lastiger dan voor kinderen met een hoger IQ. A.S. (1910, p. 360) schrijft over ‘geestelijk minderwaardigen’ en ‘achterlijke kinderen’. De geestelijk minderwaardigen horen niet thuis in een gewone klas, omdat deze kinderen iedereen tot last zijn. Achterlijke kinderen zitten volgens A.S. (1910, p. 360) wel in de klas. Met achterlijkheid bedoelt hij het achterblijven op school. Dit kan volgens hem op twee manieren tot stand komen. Ten eerste door ziekte en verzuim en ten tweede door aangeboren beperkte vermogens van de leerlingen. Oftewel de intelligentie. A.S (1910) is van mening dat de ‘geestelijk minderwaardigen’ en ‘achterlijke kinderen’ niets aan deze achterlijkheid kunnen doen omdat ze hiermee geboren zijn.

Verschillende auteurs zien naast het IQ dat ook bepaalde eigenschappen van het kind een factor kunnen zijn voor het schoolsucces. In *School en leven* (1908) wordt geschreven over kinderen die meer geneigd zijn naar het fysieke dan naar het mentale. Op school wordt veel nadruk gelegd op het mentale waardoor deze kinderen minder gemotiveerd zijn richting het schoolwerk. Ligthart (1907) ziet in zijn klas hetzelfde. Hij probeert kinderen op te voeden maar merkt dat er kinderen zijn die niet willen gehoorzamen. Hij komt tot de conclusie dat deze kinderen het wel willen, maar niet kunnen. Deze kinderen ondervinden fysieke, verstandelijke of zedelijke ontoereikendheid. In de klas van De Haan (1907) zit een leerling, Rinse, die het schoolwerk niet aankan. De Haan vindt dat dit komt doordat Rinse de ‘eigenschappen van een idioot’ bezit (1907, p. 191).

Het schoolsysteem

Een andere factor dat in verband wordt gebracht met het schoolsucces is het schoolsysteem. De auteurs stellen dat lage schoolresultaten te wijten zijn aan de manier waarop kennis wordt overgebracht en het ontbreken van de belevingswereld van het kind.

Het schoolsysteem in 1900 was volgens verschillende auteurs té gericht op het overbrengen en

reproducen van feiten (Deutmann, 1910; Ligthart, 1908; Smit Kleine-Fastré, 1910; Swierstra, 1910). Deze vorm van onderwijs bracht ‘zenuwzakken’ en ‘knapkoppen’ voort. Het geheugen van deze leerlingen was zo belast met door anderen uitgezochte feiten dat het zelf niet meer kon nadenken (Swierstra, 1910, p. 500). Kinderen verloren door deze invulling van het onderwijssysteem de motivatie om te leren en werden ongehoorzaam (Ligthart, 1908). Het gevolg was dat kinderen meer afkeur kregen tegen een vervolgstudie en hierdoor niet verder wilden studeren (Deutmann, 1910). Deutmann (1910) omschreef het onderwijs als ‘bonte massa regels-uit-het-hoofd-laten-leren’. Ook Smit Kleine-Fastré (1910) deelde deze opvatting: vakken werden ‘dood en plat gevraagd’ (1910, p. 21). Kinderen bleken slecht in lezen, schrijven en rekenen, omdat de school een onderwerp zolang aanbood dat de kinderen hun interesse verloren.

Verschillende auteurs vinden dat er weinig rekening werd gehouden met de belevingswereld van het kind. Het doel van de leerstof was onbekend en te ver weg voor de kinderen. Volgens Seidel (1911) lag het doel in het leven van de volwassenen. In verscheidene artikelen werd als oplossing aangedragen dat het onderwijs moest inspelen op de belangstelling van het kind. Dit moest de school doen door middel van activiteiten zoals een schoolreisje, spel en sport (Deutmann, 1910; Ligthart, 1908; Smit Kleine-Fastré, 1910; Swierstra, 1910). Daarnaast moest de inrichting van het schoolgebouw aantrekkelijker worden gemaakt voor de leerlingen. Bloemen, mooie lampen en goede banken werden genoemd als voorbeeld (Swierstra, 1910).

De omgang met kinderen

Schoolsucces werd naast de aanleg en het onderwijssysteem ook gekoppeld aan de manier waarop er met kinderen werd omgegaan. Hierbij werd onderscheidt gemaakt tussen de omgang van ouders met het kind en onderwijzers met het kind.

Kinderen werden in 1900 vaak gezien als ‘rein en onschuldig’ (Ligthart, 1909, p. 18). Ouders hielden zich vast aan deze gedachte en zagen er streng op toe dat hun kinderen niet buiten deze onschuld traden. Was dit wel het geval dan werd dit bestraft. Echter waren Ligthart (1909) en Maathuis (1909) van mening dat ouders vanuit tederheid en waardering moesten handelen en niet vanuit straf. Straf zou ervoor zorgen het kind nog meer buiten deze onschuld zou treden. Maathuis (1909) stelde dat ouders het proces naar de volwassenheid moesten begeleiden. Ouders moesten tederheid zien als kracht in plaats van iets zoets en ziekelijks (Ligthart, 1909).

Volgens Maathuis (1909) moesten onderwijzers ook anders omgaan met kinderen om de schoolresultaten te verbeteren. Hij kaartte hierbij het belang van waardering aan. Correctie op het gemaakte werk moest zorgvuldig gebeuren, want alleen zo zouden de leerlingen er iets van leren. Kritiek moest gegeven worden in de vorm van opbouwende kritiek. Opbouwende kritiek gaf moed en kracht, terwijl afbrekende kritiek leidde tot moedeloosheid (Maathuis, 1909). Het ingeleverde werk moest daarnaast meer gewaardeerd worden.

De onderwijzer

Een andere factor voor schoolsucces was volgens verschillende auteurs de rol van de onderwijzer. Binnen de rol van de onderwijzer worden persoonlijkheid, de samenwerking tussen onderwijzer en ouders en de competentie van de leerkracht van elkaar onderscheiden.

Werkman (1908) stelt dat de persoonlijkheid van de onderwijzer een rol speelt bij het schoolsucces van leerlingen. Hij vindt dat de onderwijzer met de leerlingen moest praten. De onderwijzer moest zich verdiepen in elk kind en het karakter, de leefomstandigheden en de wijze waarop kinderen waren gevormd, leren kennen. Onderwijzers moesten meeleven met de kinderen uit de klas. Kinderen wisten op deze manier wat ze aan hun onderwijzer hadden. Dit droeg volgens Werkman (1908) bij aan de pedagogische sfeer in de klas. Er was alleen één kanttekening. Dit was alleen mogelijk in een kleine klas met niet te veel leerlingen. In een grote klas was dit voor de onderwijzer veel moeilijker te realiseren (Werkman, 1908).

De relatie tussen onderwijzer en leerkracht werd naast de persoonlijkheid van de leerkracht ook gezien als factor voor schoolsucces. Rijfkogel (1908) beschrijft het onderwijs als een plek waar kennis wordt opgedaan. Bij een negatieve samenwerking tussen onderwijzer en ouders is er een kans dat het gezin thuis de kennis afbreekt waar op school aan gewerkt was (Rijfkogel, 1928).

Tot slot moest een onderwijzer competent zijn. Als de kwaliteit van een onderwijzer verbeterde gingen de resultaten van leerlingen omhoog (J.H, 1899). H.G (1928) vond daarom dat onderwijzers zich moesten blijven trainen om verschillende leerlingen goed te kunnen helpen.

Gezinskenmerken

Kenmerken van het gezin worden met enige regelmaat in verband gebracht met het schoolsucces van kinderen. Binnen deze kenmerken wordt onderscheidt gemaakt in de problemen van arme gezinnen, slechte voeding en kleding, achtergrond en opvoeding.

Verschillende auteurs zien dat er problemen zijn bij arme gezinnen (Cannegieter, 1908; De Haan, 1907; De Haan, 1908; L, 1908; N, 1911; S, 1909; Van Wijk, 1910). Van Wijk (1910) omschrijft deze arme gezinnen als kleurloos, deze kinderen worden niet gekoesterd en krijgen les in grote groepen. De lessen die deze kinderen krijgen zijn vooral gericht op het werkende leven en het in stand houden van het huishouden. Dat deze kinderen zich moesten richten op het werkende leven is terug te zien in het beeld van die tijd. Rond 1900 moesten de arme kinderen veelal werken voor of na schooltijd. Het waren lange werkdagen en het werk was eentonig van aard (Van Wijk, 1910). Doordat ze lange diensten maakten voor of na schooltijd was het lastig om fris op school te komen. Deze kinderen konden het niet ook nog opbrengen om tot leren te komen. Dit zorgde voor een achterstand in het onderwijs en in hun ontwikkeling (L, 1908).

Slechte schoolresultaten worden in *het Schoolblad* (1909) verklaart vanuit de slechte voeding en kleding onder de arme gezinnen. Arme gezinnen hebben minder toegang tot goed voedsel en goede

kleding. Hierdoor ondervinden zij lichamelijke en geestelijke ongemakken. Arme kinderen hebben daarom moeite om mee te komen op school (S, 1909).

De Haan (1907) schrijft in zijn artikel over Rinse. Hij groeide op in een instabiel gezin waarbij vader in een gesticht zat en moeder alleen moest zorgen voor drie kinderen. Op school was bekend dat moeder opzoek was naar een gesticht voor Rinse, omdat dit beter voor hem zou zijn. Op school was hij tot die tijd welkom maar veel aandacht werd er niet meer aan Rinse besteed. Zijn toekomst was al bekend (De Haan, 1907). In Rinse zijn geval was achtergrond bepalend voor schoolsucces.

Ten slotte heeft de opvoeding van ouders volgens verschillende auteurs invloed op het '*knoeien*' in het onderwijs en het leven (Cannegieter, 1908; De Haan, 1908; N, 1911). Met het '*knoeien*' wordt spieken, smokkelen, bedrog etc. bedoeld (Cannegieter, 1908). Cannegieter (1908) is van mening dat vanuit thuis eisen moeten worden gesteld aan kinderen. Ouders moeten er voor zorgen dat kinderen zedelijke motieven krijgen om zich te weerhouden van bedrog. De kans op het misdragen van kinderen was groter als ouders dit niet deden. Kinderen die in een gesticht zaten vanwege knoeien kwamen voornamelijk uit een zeer slechte omgeving waarbij er thuis geen sprake van opvoeding was geweest (N, 1911). Ook de Haan (1908) deelt de opvatting over de rol van opvoeding. Hij schrijft over het leven van Gerardus. Gerardus kwam uit een arm gezin. Hij maakte zijn school niet af en ging aan het werk. Hij werkte hard en verdiende goed, echter wist Gerardus niet hoe hij om moest gaan met deze rijkdom want dat was hem nooit geleerd. Op een gegeven moment werd Gerardus betrapt op diefstal en belandde hij in de gevangenis (De Haan, 1908). Hieruit blijkt dat de opvoeding van Gerardus te veel invloed heeft gehad op zijn keuzes voor de toekomst. Dit gebeurde volgens de Haan (1908) ook regelmatig binnen het onderwijs.

Resultaten roman analyse

Om inzicht te krijgen over hoe het onderwijsveld begin 20^e eeuw dacht over de relatie tussen schoolsucces en sociaal milieu zijn drie romans van Piet Begeer geanalyseerd. Dit zijn de boeken: *Pieter Maritsstraat 7: roman van een volksschool* (1942), *Jaap Schilt: de zoon van den visscher* (1943) en *Wespen en Horzels: een roman van een school in oorlogstijd* (1949). Uit deze analyse zijn verschillende thema's naar voren gekomen die in verband worden gebracht met schoolsucces. Dit zijn de thema's gezinskenmerken, persoonlijke factoren en het onderwijs.

Gezinskenmerken

In de drie verschillende romans brengt Begeer bepaalde gezinskenmerken in verband met schoolsucces. Hierbij maakt Begeer onderscheid tussen het sociale milieu, de gezinsgrootte, de thuissituatie en de opvoeding.

Sociale milieu

Het sociale milieu wordt door Begeer meermaals in verband gebracht met schoolsucces. In alle drie zijn boeken komt dit thema terug. De kinderen uit *Wespen en horzels* komen uit verschillende standen en milieus. Begeer schrijft expliciet over de verschillende standen en vooral uiterlijke verschillen tussen deze standen en milieus. Westhof, leerkracht aan de jongensschool in Rotterdam, benoemt dit verschil tussen een laag en een hoog sociaal economische status (SES). Over de kinderen met een laag SES zegt hij het volgende:

‘Hij wilde zich afwenden tot het hem plotseling opviel hoe smal en mager ze waren. Ze leken allen uit hun kracht gegroeid, plat van borst en de schouders afgezakt naar voren. ‘Het is erg’ dacht Westhof ‘het is erger dan ik ooit heb gedacht’ (..) Hij had al lang gezien dat de jongens en meisjes van de opleidingsscholen er in het algemeen veel beter aan toe waren dan de anderen; ook de schoolarts had hem hierover ingelicht. Zij waren beter gekleed en beter gevoed’ (Begeer, 1949, p. 13-14).

Deze passage geeft aan dat er een duidelijk verschil is tussen kinderen met een laag SES en een hoog SES. Begeer bevestigt hiermee de heersende visie van halverwege de twintigste eeuw dat er sociale ongelijkheid bestaat. Dit soort uitspraken zijn in het hele boek te vinden. Zo ook door van Nument. Door de oorlog heeft er een fusie plaatsgevonden van de volksschool en de opleidingsschool. Meiden, jongens en verschillende standen komen bijeen in hetzelfde schoolgebouw om onderwijs te krijgen. Van Nument gaf oorspronkelijk alleen les aan de opleidingsschool. De fusie bevalt hem niet:

‘Van Nument kreeg vele jongens op zijn school die er volgens hem niet thuishoorden; verwaarloosde binnenstad bewoners uit de zeven eendere rijen haastig en bekrompen opgetrokken noodwoningen, waar niet veel edels te beleven viel, en

timide, nukkige knaapjes uit Den Hoek; dat haalde naar zijn opvatting de school onnodig omlaag. Dat er al voor de oorlog een verwatering was ingetreden, die het onderscheid steeds meer deed vervagen, wilde hij maar moeilijk toegeven' (Begeer, 1949, p. 91).

Dat de school minder presteert dan voorheen wil van Nument afschuiven op de jongens uit een lager sociaal milieu. Van Nument wil de scheiding tussen een laag en een hoog SES in stand houden. Begeer wil deze scheiding juist verminderen. Hij spreekt dan ook over een verwatering tussen opleidings- en volksscholen die al voor de oorlog was ingetreden.

Begeer schrijft in *Wespen en Horzels* vaak over twee leerkrachten: Westhof en van Nument. Zoals hierboven beschreven wil van Nument het verschil tussen een laag en een hoog SES onderhouden. Westhof wil dit verschil juist kleiner maken. Westhof verdedigt dan ook constant de lagere sociale milieus. Zo ook als van Nument begint over de leerlingen uit de noodwoningen die om het geringste thuis blijven van school:

'Ik zie er de heren van de noodwoningen en het tuindorp toch maar weer geen van allen bij verkondigde Van Nument aan. Het was zo, bij het minste, geringste bleven ze thuis, maar Westhof moest hen altijd verdedigen, en ook nu kon hij het niet laten, al wist hij, dat Van Nument hem alleen maar uit zijn tent wilde lokken. 'Die mensen zijn meer uit hun doen, dan de rest' zei hij beschermend. 'Ze hadden al een goed deel van hun geestkracht ingeboet toen de anderen nog niets geleden hadden, al hun hebben en houden zijn ze kwijt, de brand heeft hun niets gelaten dan hun leven, geen speld en geen naald; ze voelen zich achteruitgezet en miskend' (Begeer, 1949, p. 107).

Met de brand wordt bedoeld op de Tweede Wereldoorlog waarin het boek zich afspeelt. Kijkend naar Begeer zijn uitspraken in het boek lijkt het erop dat Begeer zich identificeert met Westhof. Begeer neemt het op voor de kinderen uit een lager sociaal milieu en erkent dat er een verschil is dat verkleint moet worden. Van Nument representeert daarentegen de visie uit begin 20^e eeuw waarbij dit verschil juist in stand wordt gehouden.

In het boek *Pieter Maritsstraat 7* staat de volksschool centraal. De kinderen op deze school komen voornamelijk uit de lagere sociale milieus. Begeer schrijft in dit boek veelal over het verschil in inkomen. Meester Boerman, werkzaam op de volksschool, staat bij een regenachtige dag bij de voordeur. Het is zijn taak om te controleren of de kinderen hun schoeisel goed vegen. Eén jongen veegde zijn schoeisel niet. Hier gebeurde het volgende:

'Maar de jongen ging niet schrappen. Hij liet de onderkant van zijn voeten zien, snel achtereen, stuk voor stuk, z'n schoenen hadden geen zolen (...) het zijn de heiligen, de uitverkorenen onder de arbeiders, die in deze tijd hun kinderen nog hele schoenen

kunnen geven (...) nou blootvoets zullen ze lopen, blootvoets als slaven in de Middeleeuwen. Ze zijn d'r schoeisel niet waard; de helft is toch bestemd om werkloos te worden zei meester Boerman. (Begeer, 1942, p. 10-13).

In deze passage linkt Begeer sociaal milieu direct aan schoolsucces. Kinderen uit een zeer laag sociaal milieu hebben geen ander toekomstperspectief dan werkloos worden. Dat kinderen zich voorbereiden op deze werkloosheid blijkt uit de passage:

‘De kleinsten zitten met ijsklompjes, een deel krijgt pijn in de buik, een ander deel wordt verkouden en allen harden ze zich bij voorbaat tegen de ellenden der werkloosheid’ (Begeer, 1942, p. 13).

De Inspecteur van Onderwijs komt in *Pieter Maritsstraat 7* langs bij een les van Meester Boerman. De inspecteur vindt dat hij niet mag storen bij lessen over de Natuurlijke Historie. Deze lessen zijn zo belangrijk voor de vorming van arbeidersjeugd. Hij is daarnaast van mening dat meester Boerman zich niet voldoende geprepareerd heeft. En dat terwijl, volgens de inspecteur, het arbeiderskind het hoofdzakelijk van het L.O moet hebben. Hierbij wordt gesteld dat de arbeidersklasse een achterstand heeft ten opzichte van de hogere klassen. Deze kinderen hebben namelijk thuis al meer meegekregen van de Natuurlijke Historie. Ook zegt Begeer ook dat arbeiderskinderen minder vaak doorstuderen na het L.O. Dit komt overeen met de visie van het massasysteem uit begin 20^e eeuw.

In *Jaap Schilt* schrijft Begeer ook over het verschil tussen een laag en een hoog SES. Jaap komt uit een laag SES. Desondanks kan hij goed studeren. De meester van Jaap wil hem in huis nemen omdat zijn ouders het geld niet hebben om de studie te bekostigen. Door allerlei omstandigheden bij Jaap thuis gaat dit uiteindelijk niet door. Wel studeert Jaap aan het einde cum laude af aan het gymnasium. Begeer laat hier zien dat een laag sociaal milieu niet altijd reden hoeft te zijn voor slechte schoolresultaten, maar een lager sociaal milieu kan volgens Begeer wél belemmerende factoren met zich meebrengen. Jaap komt namelijk behoorlijk wat belemmerende factoren tegen die hem doen twijfelen naar het gymnasium te gaan. Er wordt verwacht dat hij in de voetsporen van zijn vader treedt, zijn zusjes plagen hem met zijn geleerdheid, zijn hulp thuis is hard nodig en er is geen geld voor een studie. Ook krijgen meester Maarten en Jaap veel kritiek van dorpelingen:

‘Ze vonden het daar helemaal niet in orde, dat meester den jongen een deftige opvoeding zou geven. Daar kon niets van komen, ieder moest maar blijven in de stand, waarin hij geboren was (..) Ze vonden het verkeerd van meester Maarten, dat hij den jongen in huis zou nemen en in zijn ouders hekelden ze het, dat ze zonder dwingende noodzaak van hun kind afstand deden’ (Begeer, 1943, p. 16).

Begeer stelt met deze passage dat de visie van het in standhouden van de standenmaatschappij begin twintigste eeuw aan het veranderen is. Er zijn mensen die denken dat je in je eigen stand moet blijven en er zijn nu ook mensen die vinden dat je uit je eigen stand mag/kan komen zoals meester Maarten.

Gezinsgrootte

In *Wespen en Horzels* legt Begeer een verband tussen gezinsgrootte en schoolsucces. Begeer is van mening dat het nog altijd moeilijker is er tien te voeden en er van kleding en schoeisel te voorzien dan één of twee (Begeer, 1949). Dit is te zien op de volksschool in *Wespen en Horzels*. De volksschool betreft zich met de arme gezinnen uit de omgeving. Begeer stelt dat deze arme gezinnen vaak bestaan uit meer kinderen. De kinderen uit deze gezinnen hebben het moeilijker op school. Deze gezinsgrootte wordt gezien als oorzaak van het, omstreden, verschil tussen volksscholen en opleidingsscholen:

‘Van Nument meende, dat het op zijn school toch wel heel wat beter gelopen zou hebben, als hij in zijn eigen gebouw had kunnen blijven en er ook niet iets anders was bijgekomen. Hij kende de bevolking van zijn opleidingsschool sinds vele jaren en hij achtte haar aanmerkelijk hoger dan die van de gewone scholen, een opvatting, die door een groot deel der Rotterdamse onderwijzers hevig werd bestreden. Voor zover het verschil er niettemin mocht zijn, werd het hoofdzakelijk bepaald door het kinderaantal der betrokkenen ouders’ (Begeer, 1949, p. 90).

In deze passage schrijft Begeer over een discussie die halverwege de 20^e eeuw gaande is in Rotterdam. Begeer stelt dat er een tweedeling is in de opvatting over het verschil in opleidings- en volksscholen. Een deel vindt dat dit verschil te wijten is aan het sociale milieu en een deel vindt, dat als er al een verschil is, dit te wijten valt aan de gezinsgrootte.

Thuisituatie

Schoolsucces wordt door Piet Begeer regelmatig gekoppeld aan de thuisituatie van leerlingen. Bets Dronkers is een leerling uit de klas van Kersbergen in *Pieter Maritsstraat 7*. Haar thuisituatie is onwaarschijnlijk slecht. Kersbergen vindt het volgende over de situatie van Bets:

‘Het komt er niet op aan maar ik geloof zeker dat ieder kind in zo’n omgeving verloren moet gaan. ‘Wat zou u dan willen mijnheer?’. En juist, daar had je het, dat wist hij evenmin als zij. Hij had al zo vaak over dat onderwerp nagedacht en altijd strandde hij op hetzelfde punt; er was tweërlei: de pedagogische en de sociale zijde van het geval. Alleen het eerste interesseerde hem (...) maar dat andere, dat wat hij mijden wilde, omdat het zijn liefde niet had en dat hij in de grond van zijn naïeve hart schuwde als drijfzand, drong zich altijd op, als het belangrijkste. Had hij zich dan toch vergist, Was het dan toch waar, dat wie het onderwijs zuiverder kansen wilde geven, in de eerste plaats had mee te werken aan verbetering der

maatschappelijke verhoudingen? Het afschuwelijke leven thuis van die kleine Bets Dronkers folterde hem. Hij meende het kind door en door te kennen. Het was een goed meisje, een beetje stil, een goede leerlinge. En hoe werd dat wezentje geteisterd, gekrenkt? Wat een barbaarse chaos moest het worden in haar ziel als ze tot bewustzijn zou komen. Wat een zwarte toekomst ging zij tegemoet met het nerveuse voortschokken van tijd?’ (Begeer, 1942, p. 49-50).

In deze passage stelt Begeer dat de thuissituatie een enorme rol speelt bij schoolsucces. In een slechte omgeving kan een kind volgens Begeer niet anders dan verloren gaan. Ook stelt hij duidelijk in deze passage dat het onderwijs nóg geen zuivere kansen biedt aan elk kind. Om dit te veranderen moet men eerst kijken naar de scheve maatschappelijke verhoudingen die heersen in begin en midden 20^e eeuw. Begeer laat het verband tussen de thuissituatie en schoolsucces nogmaals zien bij de bezoeken die Nieman in *Pieter Maritsstraat 7* brengt aan gezinnen thuis:

‘Hij zou nu naar hun huizen gaan; hij wilde zien, hoe daar de omstandigheden waren; in de huiselijke verhoudingen lag het geheim van hun val’ (Begeer, 1942, p. 133).

Opvoeding

Begeer spreekt naast een verband tussen de thuissituatie en schoolsucces ook over verschillen in opvoeding. In *Wespen en Horzels* schrijft Begeer over Hein Draver. Hein is een jongen waarbij het niet goed gaat op school en thuis. Hij haalt ondeugd uit en loopt weg van huis. Westhof geeft les aan Hein en spreekt over hoe hij het eerder al had geweten:

‘Het was alles verkeerd gegaan met die jongen. Een strenge opvoeding, strenge tuchtiging als het nodig was, hadden er hem misschien doorheen kunnen helpen’ (Begeer, 1949, p. 56).

Piet Begeer zegt hiermee dat als de opvoeding van Hein Draver anders zou zijn geweest het gedrag van Hein ook anders had kunnen zijn. Deze mening van Begeer blijkt nogmaals bij de doodzieke Gerrit Elda. Gerrit Elda is gevat door een onbekende ziekte. Westhof raakt in gesprek met de moeder van Gerrit en vraagt of Gerrit niet bang is voor de dood. Maar nee, de jongen was net zo vertrouwd met de dood als met zijn eigen handen.

‘Hij is zo vertrouwd met de dood als met zijn eigen handen. Maar kan en mag dat? Hij is zo opgevoed, het is hem bijgebracht. Maar hebben zij daardoor niet juist aan zijn jonge ziel de elasticiteit ontnomen, waardoor zijn lichaam belet wordt zich op te richten tegen de belagers van zijn leven?’ (Begeer, 1949, p. 186).

Begeer stelt met deze passages dat opvoeding een grote rol speelt bij het gedrag van kinderen. Gerrit Elda verliest zijn elasticiteit doordat hij zo met de dood is opgevoed. Begeer laat merken dat hierdoor

Gerrit Elda niet beter wordt. Begeer legt hiermee niet direct een relatie met schoolsucces maar kaart wel het belang van een goede opvoeding aan.

Persoonlijke factoren

Naast gezinskenmerken legt Begeer ook een verband tussen persoonlijke factoren en schoolsucces. Hij maakt hierin onderscheidt tussen gezondheid, erfelijkheid en uiterlijk.

Gezondheid

Begeer benadrukt meermaals het verschil in gezondheid tussen een laag en een hoog SES. Hij linkt de gezondheid niet direct aan schoolsucces. In *Wespen en Horzels* spreekt Westhof over jongens van de gemengde school die in zeer ongunstige condities zijn.

‘Deze jongens, deze kinderen van de gemengde school, zijn in zeer ongunstige conditie. De school is een typische volksschool. Zij betreft haar bevolking uit de armsten der arbeider’ (Begeer, 1949, p. 14).

Van Nument benadrukt de verminderde gezondheid onder de arbeidersklasse nogmaals door de vlooienplaag op school toe te kennen aan de kinderen van de gemengde school.

‘Ik heb het al meer gezegd; we hebben die vlooien hier gekregen toen we met die gemengde school van Kaartman werden opgescheept; anders zou het nooit zo’n vaart gelopen hebben zei Van Nument. ‘Dus u denkt dat de ouders van onze kinderen, de jongensschool, wel zeep hebben! riep Westhof’ (Begeer, 1949, p. 259).

Ook op de *Pieter Maritsstraat 7* valt de gezondheid van kinderen uit lagere sociale milieus op. Nieman probeert hier geen medelijden mee te hebben maar toch vreet het aan zijn rust. ‘De kinderen hebben glansloze haren, met neten en luizen, bloedarmoede, katoenen jurkjes met korte mouwen in de winter, ongewassen ondergoed, zweetvoeten, lopende oren, vlooien, ijsklompjes, pijn in de buik en een deel lijdt aan chronische verkoudheid’ (Begeer, 1942, p. 96-97).

Naast de vlooienplaag wordt in *Pieter Maritsstraat 7* ook de griep epidemie toegekend aan de lagere sociale milieus. In een aantal dorpen, zoals in Klazienaveen, zijn zelfs de scholen erdoor gesloten:

‘Een aantal scholen waren gesloten vanwege de griep epidemie (...) Snijders dacht daar het zijnde over; dat waren natuurlijk plaatsjes met veel werkloosheid, een belachelijk lage loonstandaard en als natuurlijk gevolg daarvan armoede en ondervoeding. Daar was de weerstand van de lieve jeugd toch altijd nog weer minder dan in de grote steden, waar de beheersers der havens en grote industrieën er meer belang bij hadden de krachten der arbeidende bevolking op peil te houden. (Begeer, 1942, p. 199).

In alle bovenstaande passages legt Begeer een verband tussen gezondheid en lagere sociale milieus. Begeer zegt dat er inderdaad een verminderde gezondheid heerst onder de lagere sociale milieus maar dat toch niet alles aan het lage sociale milieu gelinkt kan worden zoals bij de vlooienplaag. Hier worden de vlooien toegekend aan het niet hebben van zeep thuis door de oorlog.

Erfelijkheid

Erfelijkheid wordt door Begeer in meerdere boeken en op verschillende manieren gerelateerd aan schoolsucces. In *Wespen en Horzels* komt de moeder van Hein Draver op school. Westhof ziet het meteen. ‘Ze had allerlei streken. Ze was arm aan talenten in de wereld gestoten, als schimmel woekerde er ondeugd in haar en ze had een zoon voortgebracht naar haar beeld’ (Begeer, 1949, p. 50). Volgens Begeer kon Hein niet anders dan hetzelfde worden als zijn moeder. Het zat in zijn genen. Naast de genen die men meekreeg van ouders schetst Begeer ook een algemeen beeld over arbeiderskinderen:

‘De jeugd was trots en onafhankelijk in de betere elementen; geneigd naar het avontuurlijke, stoutmoedig en standvastig, met een prachtige geschiktheid voor sport en zware, lichamelijke arbeid. Bij de anderen overheerste het eigenaardig verbeterene, kleine en sikkeneurige, die hele reeks kleinzielige kenmerken van die zich innerlijk niet kunnen aanpassen aan gewijzigde omstandigheden. Er was in het algemeen een neiging tot het praktische; hun aanleg voor de abstracte vakken leek gering; hun leergierigheid werkte zelden in hen als een drift. Hun geschiktheid tot leren, de natuurlijke ontplooiing van al hun geestelijke en lichamelijke eigenschappen, werd jammerlijk geremd door de verbijsterende gevolgen van de kapitalistische crisis, waaronder de arbeidersbevolking deerlijk afstompte en lijdzaam scheen te zullen verbloeden’ (Begeer, 1942, p. 23).

Begeer stelt hiermee dat er halverwege de 20^e eeuw een denkbeeld heerst waarbij de kinderen uit de arbeidersklasse gemaakt zijn voor het lichamelijke. Leergierigheid zou er volgens dit beeld (bijna) niet zijn onder de arbeidersklasse. Hiermee stelt Begeer dat het onderwijs nog steeds kansenongelijkheid voortbrengt. Dit wordt versterkt door de uitspraken zoals: ‘Ik heb het je toch duidelijk gezegd wat voor families het zijn: wat rot geboren is, wordt nooit meer gaaf en zal rot te gronde gaan. Met al die socialistische theorieën houd je de aarde toch niet het verderf van het lijf; de rotte zweren zijn d’r en die zullen er wel altijd blijven’ (Begeer, 1942, p. 162) en ‘En wat nou Jansje betrof, die had van toen ze nog in de wieg lag al een aartje naar d’r vaartje gehad’ (Begeer, 1942, p. 165).

Het uiterlijk

Begeer schrijft in zijn boeken ook meermaals over verschillen in uiterlijk. Hij legt niet direct een verband tussen schoolsucces en uiterlijk maar stelt wel dat er een algemeen beeld heerst over hoe iemand uit een bepaalde stand eruit ziet. In *Jaap schilt* komt Jaap een oude vriend tegen:

‘Als je een geleerde wil worden, mag je eerst wel eens een andere broek aantrekken, lachte Chiel goedmoedig, terwijl hij Jaap van onder tot boven bekeek. ‘Het verstand zit hem niet in de klompen maar in de kop’ antwoorde Jaap (...) Ik zal daar gek zijn met een drollenvanger te lopen terwijl mijn zusjes op klompen gaan. Ik een geleerde, een geleerde! Ik word visser bij mijn vader en niets anders. Niet anders!’ (Begeer, 1943, p. 16).

Uit deze passage blijkt dat er een stigma heerst op hoe iemand eruit moet zien. Een geleerde zou bijvoorbeeld een nette broek aan moeten en de arbeidersklasse klompen. Ook in de klas van Kersbergen, leerkracht aan de *Pieter Maritsstraat 7* is het uiterlijk een terugkomend onderwerp. Hij komt zelf uit een arbeidersgezin en wist wat het was. In zijn klas doet hij zijn best om de kinderen er netter uit te laten zien dan welke andere soortgelijke school ook. Dit lukte hem:

‘Verslonsde kleren kwamen niet voor, de armelijkste kleren vertoonden altijd nog het nadrukkelijke spoor van bijgehouden te zijn, alle handen waren schoon, de nagels geknipt en zonder ruwranden en de gezichten glommen van helderheid. Het deed hem goed dat ze er strijd voor voerden en de strijd er voor over hadden in het gezin, tegen de ouders om het herstellen van hun kleren, waar niet altijd tijd, gelegenheid en geld voor was en op straat tegen de andere kinderen die hen scholden, naar de aard van de buurt, voor de gatlikkers, de nalopers of de slijmjurken van Meester Kersbergen. Hij wist dat hij iets in hen bracht en dat hij voor altijd een stempel drukte op hun wezen’ (Begeer, 1942, p. 141).

Begeer stelt in deze passage dat er een strijd gaande was tussen lage en hoge sociale milieus. Deze strijd ging over kleding. Kinderen uit lage sociale milieus droegen de armelijkste kleren, waardoor er soms opmerkingen over werden gemaakt. Dat de arbeidersklasse werd gezien als een klasse dat er ‘minder’ uitzag dan de andere klassen wordt versterkt door uitspraken zoals: ‘Ze zagen eruit als een zeldzaam verwaarloosd stelletje, voddensblousjes zonder knopen, haveloze broekjes en barrevoets met de grote teen onder het donkere stof, voeten die barrelden door het vuil en voeten met bekorste enkels’ (Begeer, 1949, p. 109) en ‘Het was een voddensbaal met vlooien en luizen, een arme stakker uit een verwaarloosd gezin’ (Begeer, 1942, p. 59).

Onderwijs

Naast persoonlijke factoren legt Begeer tenslotte ook een verband tussen het onderwijs en het schoolsucces. Hij maakt hierin onderscheidt tussen schoolsoort en de onderwijzer.

De schoolsoort

Begeer spreekt over de schoolsoort die invloed heeft op het schoolsucces. In de drie romans schrijft Begeer over jongens- en meisjesscholen, gemengde scholen, opleidingsscholen en volksscholen. Elk van deze scholen betreft zijn bevolking uit een ander deel van de stad of een uit een bepaalde stand. In *Wespen en Horzels* ontstaat er een fusie van deze scholen door de oorlog. Wat opvalt is dat de scholen ondanks de fusie nog steeds gescheiden blijven. De leerlingen komen bijna niet in contact met leerlingen van de andere scholen.

‘Een ongekende wet deed de scholen gescheiden blijven’ (Begeer, 1949, p. 11).

Van Nument zag de fusie als een terugslag. Hij was van mening dat de school toch wel heel wat beter gelopen zou hebben als hij in zijn eigen gebouw had kunnen blijven en er niets anders was bijgekomen.

‘Hij kende de bevolking van de opleidingsschool sinds vele jaren en hij achtte haar aanmerkelijk hoger dan die van de gewone scholen’ (Begeer, 1949, p. 90).

Ook in *Pieter Martisstraat 7* wordt gesproken over de schoolsoort. Van Heul, kwekeling aan de Pieter Maritsschool, spreekt bij de school over een school van ‘plebs’ (Begeer, 1942, p. 65). Naar deze school gingen alleen de minder bedeelden. Begeer stelt met deze uitspraken dat elke school een ander soort leerlingen aantrok. Er wordt hiermee door Begeer niet direct een verband gelegd tussen schoolsoort en schoolsucces maar wél laat Begeer zien dat er een verandering in de visie gaande is. Begeer laat zien dat aan de ene kant er mensen zijn die vinden dat de verschillen op de scholen te wijten zijn aan de sociale milieus en aan de andere kant zijn er mensen die het verschil, als het er al is, toekennen aan het kinderaantal van een gezin (zie gezinsgrootte).

De onderwijzer

Ten slotte geeft Begeer een rol aan de onderwijzer bij het schoolsucces. Vooral in *Wespen en Horzels* laat Begeer dit blijken. In de klas van Westhof heerst een fijne sfeer. Hij is niet zo conservatief als de andere leerkrachten en geeft liefdevol les.

‘In zijn klas is het onderwijs voor het grootste deel hoofdelijk. Westhof bespreekt van alles met de klas. Dit doet hij klassikaal maar ook onder vier ogen als het onderwerp niet voor de hele klas geschikt is’ (Begeer, 1949, p. 251).

Begeer stelt dat hierdoor de leerlingen het gevoel hebben dat ze veel kunnen bespreken. Ook Kersbergen, in *Pieter Maritsstraat 7*, is een liefdevolle leerkracht. Hij voelt zich gelukkig als hij zijn

klas om zich heen heeft. Hij ziet de jeugd als zijn taak. Hij kan zich niet voorstellen dat ze ondeugd zouden kunnen uithalen en heeft het volste vertrouwen in deze jeugd:

‘Door het vertrouwen is zijn klas hervormd naar de zuiverheid van een hoog gedragen standaard’ (Begeer, 1942, p. 140).

Wat volgens Begeer ook belangrijk is als onderwijzer is de voorbereiding van de lessen. Een voorbereide onderwijzer bereikt met zijn klas meer dan een niet voorbereide onderwijzer. Dit is ook het advies wat wordt gegeven aan kwekeling van Heul in *Pieter Maritsstraat 7*.

‘De meesters wezen hem op het belangrijke van hun taak; hij moest zich prepareren, prepareren, zich verdiepen in het vak, zich overgeven met een absolute toewijding en vooral met liefde’ (Begeer, 1942, p. 69).

Begeer laat in bovenstaande passage zien dat het belangrijk is als onderwijzer om je voor te bereiden. Je moet het vol overgave overbrengen op de leerlingen willen deze het oppikken. Ook schrijft Begeer over het afdalen naar het niveau van de kinderen. Onderwijzers moeten komen tot het kind en lesgeven vanuit het perspectief van het kind (Begeer, 1942).

De invloed van de achtergrond van Begeer

Piet Begeer kent in zijn boeken verschillende factoren toe die direct dan wel indirect bijdragen aan het schoolsucces van kinderen. Hij spreekt over gezinskenmerken, persoonlijke factoren en het onderwijs. Begeer vindt dat er een verschil aanwezig is tussen leerlingen met een hoog en een laag SES. Hij kent dit verschil toe aan het kinderaantal van de ouders. Hoe meer kinderen, hoe lastiger het wordt. Hij ziet dat in de lagere sociale milieus de gezinnen groter zijn. Piet Begeer laat verschillende leerkrachten in zijn boeken terugkomen. Het zijn altijd leerkrachten die veel van elkaar verschillen. Op de manier waarop *Wespen en Horzels* is geschreven lijkt het erop dat Begeer zich het meest identificeert met Westhof. De leerkracht die het altijd voor de arbeidersklasse opneemt. Dit komt overeen met de achtergrond van Begeer. Begeer was naast onderwijzer ook kunstcriticus. Hij maakte zelf kunst maar bestudeerde ook kunst van anderen. Hierbij wilde hij de kunst uitleggen. Zijn voornaamste doelgroep was de arbeidersklasse omdat zij volgens Begeer niet hadden geleerd hoe naar kunst te kijken (Houkes, 2021). Dit komt overeen met de ideeën van Westhof. Westhof wil in het boek het verschil tussen een laag SES en een hoog SES kleiner maken. Dat lijkt Begeer met het uitleggen van kunst ook te willen doen.

Begeer was naast kunstcriticus en onderwijzer ook schrijver. Hij schreef in het sociaaldemocratische dagblad 'het Volk'. Begeer was een echte socialist en ontfermde zich over de arbeidersklasse. Hij leidde hierbij het arbeidersspreekkoor 'de Daad', richtte een zomerkamp op voor arbeiderskinderen en trok als natuurliefhebber en onderwijzer met de kinderen naar buiten (Houkes, 2021). Begeer schreef verschillende kinderboeken met als doel kinderen thuis te laten lezen. Zo de trilogie van de boeken over Jaap Schilt. In het boek Jaap Schilt; de zoon van den visser laat Begeer zien dat je niet altijd in het sociale milieu waarin je zit moet blijven. Hij laat zien dat het ook mogelijk is om hieruit te komen, wel met de juiste handvaten, motivatie en intelligentie. Zijn achtergrond kan hier een grote invloed op hebben gespeeld, omdat Begeer zich veel bezig hield met de arbeidersklasse.

Conclusie

In dit onderzoek is geprobeerd antwoord te geven op de volgende hoofdvraag: ‘Hoe werd er in de eerste helft van de twintigste eeuw in het onderwijsveld gedacht over de relatie tussen schoolsucces en sociaal milieu?’. Om een antwoord te geven op deze vraag zijn romans van Piet Begeer uit het begin van de twintigste eeuw en tijdschriften uit het onderwijsveld uit deze periode geanalyseerd.

Uit dit onderzoek blijkt dat Piet Begeer wel degelijk een relatie legt tussen schoolsucces en sociaal milieu. In zowel *Wespen en Horzels* (1949) als *Pieter Martisstraat 7* (1942) kaart Begeer meermaals de verschillen tussen kinderen in een laag SES en een hoog SES aan. Begeer schrijft vooral over belemmerende factoren die de lagere sociale milieus ondervinden. Deze belemmerende factoren hebben invloed op het schoolsucces. In *Jaap schilt: de zoon van den Visscher* (1943) laat Begeer echter wel zien dat het sociale milieu geen enkel invloed heeft op de intelligentie van het kind en dat ook kinderen uit een lager sociaal milieu goede schoolresultaten kunnen halen.

Begeer schrijft in alle drie de boeken over belemmerende factoren die lagere sociale milieus tegenkomen in het onderwijs zoals het inkomen, verwachtingen vanuit de omgeving, slechte voeding en kleding, enzovoorts. Hiermee laat Begeer zien dat er sociale ongelijkheid in het onderwijs bestaat. Het onderwijs biedt geen zuivere kansen aan alle kinderen. Begeer zijn visie komt overeen met de ideeën van de reformpedagogiek. De reformpedagogiek wilde een vermindering van de bestaande sociale ongelijkheid van onderwijskansen (Bakker & Amsing, 2012). Zij hadden kritiek op het klassikale systeem waarin 1900 werd lesgegeven. Het klassikale systeem had weinig aantrekkelijke schoolboeken, vakken waren strikt gescheiden, een algemene strikte klassikale aanpak en individuele verwerking na een klassikale uitleg. Deze manier van onderwijzen wekte volgens reformpedagogen een passieve houding bij kinderen op (Bakker, 2010). Reformpedagogen pleitten daarom ook voor meer kindgericht onderwijs waarbij vanuit de interesses van het kind onderwijs werd gegeven. In *Pieter Martisstraat 7* laat Begeer zien dat hij achter deze visie van reformpedagogen staat. Van Heul leert het vak van onderwijzer. Als advies van andere onderwijzers krijgt hij mee dat hij moet afdalen naar het niveau van de kinderen. Onderwijzers moeten tot het kind komen en vanuit dit perspectief lesgeven (Begeer, 1942). Begeer laat zien dat hij wat betreft dit aspect een echte reformpedagoog is.

In *Wespen en Horzels* (1949) en *Jaap Schilt: de zoon van den visscher* (1943) laat Begeer zien hoe er begin en halverwege de 20^e eeuw wordt gedacht over de standenmaatschappij. In *Wespen en Horzels* (1949) erkent Begeer dat arbeiderskinderen minder vaak doorstuderen na het L.O. Hiermee wordt het massasysteem uit begin twintigste eeuw bevestigd (Matthijssen, 1972). Ook in *Jaap Schilt: de zoon van den Visscher* (1943) wordt de standenmaatschappij wederom duidelijk als het plan dat Jaap in huis wordt genomen door meester Maarten om te studeren aan het gymnasium veel kritiek van omwonenden krijgt. Jaap zou volgens deze omwonenden in zijn eigen stand moeten blijven. Als Jaap aan het einde cum laude afstudeert aan het gymnasium laat Begeer zien dat hij er niet zo over denkt.

Begeer kent naast belemmerende factoren die de lagere sociale milieus ondervinden ook

bepaalde gezinskenmerken toe aan de mate van schoolsucces. In *Wespen en Horzels* (1949) schrijft Begeer over een volksschool en een opleidingsschool. In dit boek stelt Begeer dat er een discussie gaande is onder de onderwijzers in Rotterdam. Een deel vindt dat er een aanzienlijk verschil is tussen opleidingsscholen en volksscholen en kennen dit verschil toe aan de leerlingen uit de lagere sociale milieus op de volksscholen. Het andere deel kent dit verschil, als dit verschil al aanwezig is, toe aan het kinderaantal van de betrokkene gezinnen. Begeer deelt laatstgenoemde als visie. Door zijn eigen achtergrond met de arbeidersklasse weet hij uit eigen ervaring dat gezinnen uit lagere sociale milieus groter zijn. Hier kent hij het verschil tussen opleidingsscholen en volksscholen dan ook aan toe.

In *Pieter Maritsstraat 7* (1942) laat Begeer tenslotte zien dat de thuissituatie invloed heeft op het schoolsucces. Begeer spreekt van kinderen die niet anders dan verloren kunnen gaan in een slechte omgeving. Het onderwijs biedt volgens hem nog geen zuivere kansen omdat dit niet in het onderwijs ligt. Als men zuivere kansen wil bieden aan alle kinderen dan moet volgens Begeer worden gekeken naar de scheve maatschappelijke verhoudingen in het begin en midden van de twintigste eeuw.

Begeer zijn mening over de relatie tussen schoolsucces en sociaal milieu vindt zijn oorsprong in zijn achtergrond. De achtergrond van Begeer zijn leven en carrière speelt een grote rol bij deze mening. Begeer zette zich namelijk altijd in voor de arbeidersklasse. Hij gaf voornamelijk les op volksscholen, leidde het arbeidersspreekkoor 'de Daad', richtte een zomerkamp op voor arbeiderskinderen en trok als natuurliefhebber en onderwijzer met de kinderen naar buiten. Laatstgenoemde past wederom goed in de reformpedagogiek. Kinderen moesten volgens reformpedagogen het onderwijs echt gaan beleven (Bronkhorst, 2003).

In het onderwijsveld worden ook gezinskenmerken gerelateerd aan slechte leerresultaten. Hierbij spreekt het onderwijsveld vooral over arme gezinnen waarbij slechte voeding en kleding aanwezig is en waarvan de kinderen voor of na schooltijd moesten werken (L, 1908; S, 1909; Van Wijk, 1910). Enkele auteurs kennen ook de intelligentie toe als voorspeller van het schoolsucces (A.S, 1910; Bouwman, 1941). Deze intelligentie is te trainen maar blijkt lastiger voor leerlingen met een lage intelligentie. Ook de eigenschappen van kinderen worden toegekend aan het schoolsucces. Sommige kinderen ondervinden fysieke, verstandelijke of zedelijke ontoereikendheid waardoor leren niet lukt (Ligthart, 1907).

Het schoolsysteem wordt door het onderwijsveld het meest in verband gebracht met het schoolsucces. Slechte schoolresultaten werden gerelateerd aan de manier van leren op school, de onderwijzer en de omgang met kinderen (Deutmann, 1910; Ligthart, 1909; Smit Kleine-Fastré; Swierstra, 1910). Swierstra (1910) vindt het daarbij belangrijk dat de school er huiselijk uit moest zien. Er moeten bloemen, mooie lampen, goeie banken etc. worden aangeschaft. Ligthart (1909) zegt daarbij dat de school meer activiteiten moet aanbieden zoals schoolreisjes, sport en spel. Ligthart (1909) en Swierstra (1910) beamen hiermee de visie van reformpedagogen dat het onderwijs door kinderen beleefd moest worden (Bronkhorst, 2003).

Discussie

Uit dit onderzoek blijkt dat er wel degelijk een relatie is tussen schoolsucces en sociaal milieu. Kinderen uit een lager sociaal milieu hebben allerlei belemmerde factoren die invloed hebben op het schoolsucces zoals slechte voeding en kleding, het werken voor of na schooltijd en een slechtere thuissituatie. Al deze factoren zorgen ervoor dat het schoolsucces bij kinderen uit een lager sociaal milieu lager is dan kinderen uit een hoog sociaal milieu. Deze conclusie moet voorzichtig worden getrokken omdat er aan dit onderzoek een aantal beperkingen zitten. Ten eerste zijn niet alle, van tevoren vastgestelde, jaargangen van de tijdschriften geanalyseerd. Deze tijdschriften waren niet te verkrijgen via de bibliotheek. Hierdoor kan er cruciale informatie uit bepaalde jaargangen missen. Voor een vervolgonderzoek is het verstandig om van elke jaargang een exemplaar te analyseren. Desnoods van een ander, vergelijkbaar, tijdschrift. Zo is elke jaargang vertegenwoordigd en wordt de kans op het missen van informatie verkleind.

De interpretatie van de onderzoeker speelt ook een grote rol. De onderzoeker stelt van tevoren onderzoeksvragen en deelvragen op. De onderzoeker is op zoek naar een antwoord op deze vragen en wil dat ook graag vinden. Het kan zijn dat er té selectief of juist te makkelijk wordt gekeken naar bronnen en dat er informatie wordt uitgehaald waar iets anders mee wordt bedoeld. Het is hierbij belangrijk om telkens na te gaan wat er wordt bedoeld maar ook om te kijken of andere mensen er uit die tijd hetzelfde over dachten. Voor een vervolgonderzoek lijkt het interessant om meer documenten uit 1900-1950 te analyseren om een hardere conclusie te kunnen trekken aan de hand van meer bewijs.

Deze thesis heeft een duidelijker beeld geschetst van hoe het onderwijsveld dacht over de relatie tussen schoolsucces en sociaal milieu in de eerste helft van de twintigste eeuw. De auteurs van de tijdschriften uit het onderwijsveld en de drie boeken van Begeer hadden een duidelijke achterliggende visie. Hierdoor zijn er veel resultaten naar voren gekomen. Voor een vervolg onderzoek lijkt het interessant om meer romans van verschillende schrijvers te lezen om verschillende perspectieven met elkaar te vergelijken.

Literatuurlijst

Bronnen

- A.S (1910). De achterlijkheid. *Het schoolblad* 12 (39), 359-362.
- Begeer, P. (1942). *Pieter Maritsstraat 7: roman van een volksschool*. De Arbeiderspers.
- Begeer, P. (1943). *Jaap Schilt: de zoon van den visscher*. De Arbeiderspers.
- Begeer, P. (1949). *Wespen en Horzels: roman van een school in oorlogstijd*. De Arbeiderspers
- Bouwman, TH. L. M. (1941). Ende Dispereert Nimmer! Alles Sal Reg Kom! *Vernieuwing van Opvoeding en Onderwijs* 3 (23), 187-188
- Cannegieter, H. (1908). Het “knoeien” in de school. *School en leven* 41, 641-650.
- De Haan, A. M. (1907). Rinse. *School en leven* 12, 191-192
- De Haan, A.M. (1908). Toch in de gevangenis. *School en leven* 37, 581-584.
- Deutmann, L. (1910). Over de hoofdakte en verspilling van energie. *School en leven* 8, 113-117.
- H.G. (1928). Een belangrijke vergadering. *Het schoolblad*, 57 (3)
- J.H. (1899). De onderwijzers en hun opleiding. *School en leven* 1 (2), 20-24
- Kalsbeek, G. (1941/1942). De Paedagogische vorming van de onderwijzer. *Vernieuwing van Opvoeding en Onderwijs* 3 (20/21), 45-47
- L. (1908). Iets over school en huis. *School en leven* 19, 302-304.
- Ligthart, J. (1907). Niet zonder Tranen. *School en leven* 6, 81-86
- Ligthart, J. (1908). Juist zoo. *School en leven* 22, 352.
- Ligthart, J. (1909). Vroege tucht. *School en leven* 2, 17-22.
- Ligthart, J., & Casimir, R. (1899-1921) *School en leven: weekblad voor opvoeding en onderwijs in school en huisgezin*. Wolters.
- Maathuis, G. (1909). Nog eens een correctie. *School en leven* 8, 118-120.
- N. (1911). Een kijkje in een straf-opvoedingsinrichting. *School en leven* 36, 561-569.
- Nederlandsch Onderwijzers-Genootschap (1871-1945). *Het schoolblad: wekelijksche courant voor lager, middelbaar en gymnasiaal onderwijs*. Noordhoff.
- Rijfkogel, S. (1928). De volksschool en de schoolmeester, 6. De ouders. *Het schoolblad*, 57 (5)

- S. (1909) Voeding en kleding van arme schoolkinderen. *Het Schoolblad* 1909, (657-660)
- Seidel, L. (1911). De school er toekomst, een arbeidsschool. *School en leven* 46, 721-728.
- Smit Kleine-Fastré, A. (1910). Goede pedagogiek. *School en leven* 2, 20-22.
- Swierstra, N.J. (1910). Schoonheid en opvoeding. *School en leven* 32, 497-502.
- Van Wijk, W.E. (1910). Het werk onder fabrieksjongens. *School en leven* 18, 273-279.
- Werkgemeenschap voor vernieuwing van opvoeding en onderwijs (1938-1973). *Vernieuwing van opvoeding en onderwijs*. Muusses.
- Werkman, H. (1908). Uit het land der kleine scholen. *School en leven* 29, 456-463.

Wetenschappelijke publicaties

- Bakker, N., & Amsing, H. T. A. (2012). Discovering social inequality: dutch educational research in the post-war era. *Paedagogica Historica*, 48(3), 315–333
- Bakker, N., Noorman, J., & Rietveld-van Wingerden, M. (2010). Vijf eeuwen opvoeden in Nederland. Koninklijke van Gorcum.
- Berding, J., & Pols, W. (2018). Schoolpedagogiek. Noordhoff Uitgevers: Groningen.
- Boekholt, P., & de Booy, E.P. (1987). Geschiedenis van de school in Nederland vanaf de middeleeuwen tot aan de huidige tijd. Van Gorcum, Assen en Maastricht 1987
- Bronkhorst, J., Even, T. & Maessen, F. (2003). Onderwijsvernieuwing en Reformpedagogiek. Hb Uitgevers.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2019). *How to design and evaluate research in education* (Tenth edition. International student). McGraw Hill Education.
- Houkes, J. (2021). BEGEER, Petrus Anton | BWSA. BWSA. Geraadpleegd op 24 mei 2022, van <https://socialhistory.org/bwsa/biografie/begeer>
- Matthijssen, M.A.J.M. (1972). Klasse-onderwijs. Van Loghum Slaterus, Deventer.
- Storimans, TH. (2006). Geschiedenis en achtergronden van de wettelijke leerplicht. *Justitieel verkenningen*, 2006, 32 (6).
- Vos, J. (2010). Jan van Coillie, Wilma van der Pennen, Jos Staal en Herman Tromp, Lexicon van de jeugdliteratuur. *DBNL*, 2010 (84). https://www.dbnl.org/tekst/coil001lexi01_01/1vdj00074.php

Bijlage 1: Codeboom

